

"Deep state" of Turkey from Atatürk to the present day

The article examines the origin and activities of the "deep state" in republican Turkey, which, according to the author, was the main organizer of coup attempts in the country.

It was found out what the concept of "deep state" of Turkey encompasses and whether it is a clearly formed structure with all the characteristic units, whether it is a sphere and groups of influence united by a common idea.

Turkish political scientists and historians have been scientifically studying the phenomenon of the "deep state", its genesis and possible role in the country's most high-profile and fateful events since the 1990s. Today, many scholars share the view that, although deep groups of conspirators existed in Byzantium and the Ottoman Empire, in Turkey the formation of a "deep state" as such was associated with the rule of the Young Turks (1908—1918).

The preconditions for the formation of a "deep state" in Turkey through a historical analysis of events of a wide chronological interval are considered. Turkey's "deep state" ties with the Ergenekon organization, whose members include senior officials within the country's armed forces and security forces accused of plotting a coup, have been analyzed.

Keywords: "deep state"; terrorist organizations; military coups; Young Turks; Kemalists

References

1. Senchenko M. (2020). "Glibinni derzhavi" — realist chi utopiya. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 7, pp. 38—43.
2. Senchenko N. (2020). *Glubinnye gosudarstva*. Kiev: Lira-K.

Надійшла до редакції 16 грудня 2020 року

УДК 327(560)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.12(293).23-30

Оксана Сенченко,

старший науковий співробітник відділу
наукового редагування бібліографічної інформації
Книжкової палати України,
e-mail: visnyk@ukrbook.net

Політика та інструментарій "м'якої сили" Туреччини

У статті розглянуто проблематику використання інструментарію "м'якої сили" у країнах євразійського регіону, порушену в попередніх публікаціях авторки [1—3]. Розкриттю теми сприяло вивчення тенденцій активізації впливу "м'якої сили" Туреччини на держави, що входять у сферу її геополітичних інтересів, насамперед на країни Кавказу й Центральної Азії. Впродовж двох останніх десятиліть комплекс внутрішніх і зовнішньополітичних чинників призвів до значної трансформації політики "м'якої сили" в Туреччині, що посилює її вплив і на політику України, а отже пропонуване дослідження є актуальним.

Проаналізовано історію виникнення та суть концепції "м'якої сили", зміст зазначеного поняття. Зокрема, суть "м'якої сили" виявляється як: використання нематеріальних активів для реалізації інтересів і стратегій певних груп у глобальному світі; спосіб досягнення бажаного результату зовнішньої політики мирними засобами; спосіб ненасильницької реалізації національних інтересів у міжнародному просторі.

Розглянуто пріоритети, цілі й завдання "м'якої сили" Туреччини, нормативно-правову базу її застосування у країні, систему інститутів, механізмів та інструментів, що координують діяльність із використанням "м'якої сили", а також напрямки політики "м'якої сили", одним із найважливіших з яких є культурна співпраця.

Ключові слова: "м'яка сила"; зовнішня політика; Туреччина; пріоритети зовнішньої політики; імідж держави; інструментарій "м'якої сили" в культурі; "м'яка сила" дипломатії

Постановка проблеми. Головним зовнішньополітичним чинником активізації діяльності Туреччини з використанням "м'якої сили" стало утворення незалежних держав після розпаду СРСР 1991 р. Зміну курсу її зовнішньої політики було зумовлено приходом до влади 2002 р. Партії справедливості та розвитку (ПСР), помірно консервативної спрямованості, орієнтованої на західні цінності. Демократичні реформи знизили рівень впливу військових на політику країни та зміцнили громадянське суспільство. Реформи також призвели до залучення до зовнішньої політики країни нових акторів, як-от бізнес-організації та організації громадянського суспільства. Завдяки А. Давутоглу, міністрові закордонних справ Туреччини (2009—2014), сформовано новий курс зовнішньої політики,

що ґрунтується на доктрині "стратегічної глибини". Стрижневим напрямом стала "політика нульових проблем" із сусідніми країнами, що припускає розширення політичного діалогу, економічну взаємозалежність і культурну злагоду. "Політика нульових проблем" стимулювала посилення "м'якої сили" Туреччини. Крім того, після арабських конфліктів у Північній Африці та на Близькому Сході турецьку державну модель стали розглядати як приклад для наслідування, що також сприяло піднесенню іміджу держави. Вагомим чинником нарощування "м'якої сили" стала активна участь Туреччини в діяльності міжнародних об'єднань.

Стратегії, механізми та конкретні дії реалізації "м'якої сили" у сфері популяризації мови, освіти й

науки, ділової співпраці, сприяння розвитку, вироблені турецькими дипломатами й фахівцями у сфері міжнародних відносин, довели ефективність у створенні привабливого іміджу Туреччини в громадській свідомості населення багатьох країн світу. Для реалізації політики "м'якої сили" держава використовує не лише двосторонню, а й багатосторонню співпрацю. Наприклад, для посилення взаємодії з країнами Центральної Азії та Кавказу Туреччина ініціювала створення таких організацій, як Рада зі співпраці тюркомовних країн (РСТК), Парламентська асамблея тюркомовних країн (ПАТК), Організація з культури й мистецтва тюркомовних країн (ОКМТК).

Попри позитивні результати проведення політики "м'якої сили", перед Туреччиною стоїть завдання виробити багатовимірну стратегію поширення впливу за кордоном з урахуванням потреби розв'язання поточних зовнішньополітичних питань, як-от стимулювання переговорів з ЄС і пом'якшення напруги у відносинах із Сирією та Кіпром.

Мета статті — здійснити історичний огляд та аналіз політики "м'якої сили" Туреччини, її концептуального змісту й механізмів реалізації, що базуються на конкретних прикладах застосування в різних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал "м'якої сили" Туреччини значною мірою зумовлений її історією, культурою та географічним положенням. Саме історична спадщина й культурні зв'язки із сусідніми країнами сприяли досягненню високого рівня взаємодії. До встановлення Турецької республіки Османська імперія, що сягала трьох континентів, існувала 600 років. У ній знаходився халіфат — центр релігійної влади мусульманського світу. Більшість етнічних груп, які проживають на території Євразії, у тому числі турки, курди, боснійці, албанці, казахи, киргизи, туркмени, вірмени, греки, мають спільний історичний досвід існування в межах Османської імперії. Завдяки сукупності цих чинників вплив "м'якої сили" Туреччини поширюється від Балкан до Близького Сходу й Центральної Азії. З введенням у сферу геополітичних інтересів нових країн Туреччина створює та вдосконалює новий інструментарій політики "м'якої сили", завдяки чому нині її регіональні й глобальні зв'язки охоплюють Африку, Азію та Латинську Америку.

Вагомим зовнішнім чинником, що активізував турецьку політику "м'якої сили", став розпад СРСР. Після 1991 р. країни Кавказу та Центральної Азії входять у потенційну сферу впливу Туреччини. У 1992 р. прем'єр-міністр держави С. Демірель зауважив, що "Туркменія, Узбекистан, Казахстан, Таджикистан і Киргизія зацікавлені в нашій країні. Туреччина розшириться, попри те, що межі залишаться незмінними. Інакше кажучи, Туреччина розширить свій вплив від Адріатики до Великої китайської стіни. Всі нації на Кавказі є нашими братами. Туреччина — зіниця ока усього регіону" [4].

Після здобуття країнами незалежності в них відправляли делегації для оцінювання умов життя.

Туреччина стала першою державою, що налагодила дипломатичні й економічні відносини з усіма країнами Центральної Азії, позиціонує себе стабільним партнером. Для розвитку економічних, культурних, соціальних і політичних зв'язків із державами регіону Туреччина використовувала такі інститути, як Турецьке агентство з міжнародного співробітництва і розвитку (ТАМСР) та Рада із зовнішніх економічних відносин (РЗЕВ). Від 1992 р. Туреччина стала проводити саміти глав тюркомовних країн для пошуку нових шляхів співпраці.

У країнах регіону відкрито культурні центри, реалізуються освітні програми для студентів, що дають змогу навчатися в університетах Туреччини. Країни Центральної Азії, утворені після розпаду СРСР, приєдналися до Організації економічної співпраці (ОЕС), створеної 1985 р. Туреччиною, Іраном і Пакистаном. Завдяки входженню нових членів до ОЕС Туреччина дістала можливість для зміцнення економічних зв'язків із країнами Центральної Азії.

Туреччина також прагнула впливати на сусідні держави, використовуючи такий важіль, як єдність етнічного походження та культури, проте повною мірою реалізувати заплановану стратегію просування "м'якої сили" в регіоні не вдалося. По-перше, обрані країни більше не хотіли підкорятися "великому братові", подібно до СРСР, по-друге, через проблеми з економічною допомогою з боку Туреччини довіру до неї було втрачено.

Зокрема, останніми роками спостерігаємо тенденцію до заборони застосування "м'якої сили" Туреччини в Узбекистані. За два роки там було заарештовано 54 турецьких підприємці, припинено діяльність майже 50 турецьких бізнес-організацій. У лютому 2013 р. на державних і приватних телеканалах було заборонено показ турецьких серіалів. Уряд Узбекистану підозрює, що Туреччина підтримує рух ісламізму Ф. Гюлена, який, попри відсутність екстремістського характеру, не заохочує в Узбекистані.

Щодо новоутворених країн Кавказу, Туреччина намагалася апелювати до етнічної та культурної спільності, проте не з усіма державами така політика була ефективною, загалом через нерозв'язані проблеми двосторонніх відносин. Наприклад, зв'язки й порозуміння між Туреччиною та Вірменією досі ускладнено питанням визнання геноциду вірмен, відмовою Вірменії ратифікувати Карську угоду, підтримкою Азербайджану з боку Туреччини в Карабаському конфлікті.

Україну, що вийшла зі складу СРСР, Туреччина розглядала як партнера, що має важливу геополітичну позицію між ЄС та Росією. Країни взаємодіють у межах міжнародних і регіональних об'єднань, як-от ООН, Рада Європи, Комісія НАТО — Україна, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Вагомим чинником, що сприяв зміцненню відносин між країнами, є проживання в Україні 280 тис. кримських татар. Туреччина підтримує зусилля української влади з репатріації татар.

Турецьке агентство з міжнародного співробітництва і розвитку реалізувало в Криму низку проєктів на 25 млн дол. США, зокрема "1000 будинків" для татар.

У XXI ст., із приходом до влади Партії справедливості та розвитку, комплекс внутрішніх та зовнішніх змін позитивно вплинув на "м'яку силу" Туреччини. Уряд ПСР став приділяти дедалі більше уваги співпраці із сусідніми країнами у сфері культури.

Основними принципами зовнішньої політики уряду ПСР стали:

— баланс між безпекою та демократією, тобто гарантування безпеки громадян без порушення їхніх свобод;

— "політика нульових проблем" щодо сусідніх країн;

— проактивна й переважно мирна дипломатія: сприяння регіональним процесам примирення, налагодження дружніх відносин;

— багатомірна зовнішня політика: диверсифікація участі Туреччини в різноманітних альянсах, аби уникнути залежності від одного актора;

— рівномірна дипломатія: участь у розв'язанні найважливіших глобальних питань і діяльності міжнародних організацій [5].

Новий курс турецької зовнішньої політики, що ґрунтується на доктрині "стратегічної глибини", сформовано здебільшого під впливом А. Давутоглу, міністра закордонних справ Туреччини. Магістральним напрямом нового курсу стала "політика нульових проблем".

Стратегію "м'якої сили" Туреччини можемо визначити як неотрадиційну. Традиційність полягає в подібності до єгипетської державної моделі, що характеризується "жорсткою силою" та має історично-культурну легітимність, а новизна — у "політиці нульових проблем" із сусідніми країнами.

Під час другої каденції уряд ПСР намагався зробити Туреччину "центром сили". У той період країна брала активну участь у діяльності міжнародних об'єднань, як-от "Група двадцяти", Організація ісламської співпраці (ОІС).

Варто зауважити, що завдяки партнерським відносинам із членом "двадцятки" Бразилією Туреччина прагне посилити свій вплив у Латинській Америці. У 2009—2010 рр. Туреччина була тимчасовим членом Ради Безпеки ООН.

Після арабських конфліктів у Північній Африці та на Близькому Сході постало питання про модель Туреччини як джерело наслідування для цих країн, що також посилює її "м'яку силу".

Історія виникнення й суть концепції "м'якої сили". "М'яку силу" можна назвати політичним методом нового покоління. До кінця XX ст. у середовищі дипломатів, політиків і вчених не було такого алгоритму взаємодії: жодних погроз і силових дій, натомість — навіювання симпатії, "м'яке" й непряме спонукування до потрібної дії.

Перш ніж докладніше розглядати цю концепцію, варто згадати її автора й ідеолога. Дж. Най — сучасний американський політолог, який розробляє

теорії в межах неолібералізму; провідний експерт з міжнародних питань. Він не лише дослідник і професор — тривалий час був політиком-практиком та обіймав важливі посади в розвідувальному, військовому й дипломатичному секторах американського уряду, зокрема: почесний професор відділення міжнародних відносин у Школі управління імені Дж. Ф. Кеннеді при Гарвардському університеті (Kennedy School of Government at Harvard University); член Американської академії мистецтв і наук (American Academy of Arts and Sciences), Американської академії дипломатії (American Academy of Diplomacy), Британської академії (British Academy), інших наукових асоціацій; виконавчого комітету Тристоронньої комісії (Trilateral Commission), коаліції Проєкту з реформи національної безпеки (Project on National Security Reform). Входить до складу редакційної колегії журналів "Foreign Policy" та "International Security". Раніше очолював Міжнародний інститут стратегічних досліджень (International Institute for Strategic Studies), був старшим науковим співробітником Інституту Аспена (Aspen Institute), директором Аспенської стратегічної групи (Aspen Strategy Group).

Окрім цього, Дж. Най обіймав і урядові посади: у 1977—1979 рр. — помічник заступника Державного секретаря із питань безпеки, науки й технологій, голова групи Національної ради безпеки з питань нерозповсюдження ядерної зброї; у 1993—1994 рр. — голова Національної розвідувальної ради; у 1994—1995 рр. — заступник міністра оборони з питань міжнародної безпеки [6].

Стрижневим моментом для формування ідей Дж. Ная став тісний зв'язок із Дж. Рокфеллером. Перед початком державної кар'єри він був одним з основних функціонерів Тристоронньої комісії, організованої на початку 1970-х рр. впливовою фінансово-енергетичною групою американської еліти — кланом Рокфеллерів. Головною метою Комісії стала координація зусиль американської, європейської та японської еліт у розбудові нового світового ладу й протидії СРСР.

Тристороння комісія слугувала одним з інструментів формування тих наднаціональних елітних мереж, що разом із державами є основними акторами сьогодишньої світової політики й економіки. Концепції "м'якої сили" передувала теорія "культурно-ідеологічної гегемонії", розроблена єврейським філософом А. Грамші в 1930—1940-х рр. у так званих "Тюремних зошитах", написаних під час ув'язнення. Концепція набула поширення в колах західноєвропейських і американських неоконсерваторів. Закладені у вченні А. Грамші принципи досягнення культурної гегемонії чітко простежуємо і в концепції "м'якої сили".

Сучасну й найвідомішу інтерпретацію цієї теорії було розроблено під час роботи Дж. Ная в Тристоронній комісії й репрезентовано 1990 р. у його книзі "Bound to Lead: The Changing Nature of American Power" ("Покликання до лідерства: природа американської сили, що змінюється") [7]. Автор оцінює здебільшого сучасну зовнішню політику США саме з погляду неоліберальної теорії. Дж. Най звертається до

поняття "м'яка сила", "гнучка сила" — "soft power", що стало однією з головних теорій у світовій політиці, економіці й дипломатії. Сьогодні поняття "м'яка влада" — невіддільна частина лексикону не лише політиків, політологів й аналітиків, а й сучасного освіченого світового загалу.

Дж. Най критикував зовнішньополітичний курс Дж. Буша, насамперед дії в Іраку, й зробив висновок, що сподівання на військову перевагу — основна помилка американської політики. Автор стверджує, що Сполучені Штати не є лідерами ані за військово-економічними показниками, ані за впливом на міжнародні відносини саме несиловими методами — тією самою "м'якою силою". Політолог зауважує, що після послаблення біполярної конфронтації та її практичного згасання, потреба застосування сили в її класичному розумінні сходиться нанівець. Варто відмовитися від військового й економічного тиску на світовій арені та взяти на озброєння концепцію "м'якої сили".

Дж. Най поділяє силу й міць держави на два великих складники: "жорстку силу" ("hard power") і "м'яку силу" ("soft power"). У цьому контексті важливо зрозуміти, що є такі аспекти, котрі можуть бути властиві "м'якій силі", хоча, за загальними уявленнями, радше стосуються "жорсткої": чіткість, рішучість, уміння організувати ситуацію, відповідальність.

Щодо "жорсткої сили", то Дж. Най має на увазі сукупину політичну, економічну й фінансову потужність.

Військова сила припускає використання примусової дипломатії, війни чи загрози війни з метою примушування, залякування й захисту. Економічна сила передбачає надання допомоги, хабарі та економічні санкції. Термін "жорстка сила" також вживають на позначення переговорного процесу, в якому тиск і погрози використовують як певний важіль.

Що являє собою "м'яка сила" держави?
"М'яка сила" — це здатність досягати бажаних результатів через переконання й залучення інших до прийняття ваших цілей".

"М'яка сила — це здатність досягати бажаної мети на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу чи переваги" [8; 9].

Оскільки власне поняття "м'яка сила" метафоричне й не має чіткого визначення, то використовують кілька його трактувань:

— певна технологія як сукупність сформованих інструментів, котрі розглядаються як "м'які" в тому сенсі, що їх використання призводить до відносно менших збитків (матеріальних чи нематеріальних) або відсутності збитків у порівнянні з результатами застосування інших засобів;

— доволі специфічний ресурс, який можна ефективно використовувати за умови, що його наявність визнають інші актори й забезпечують країні-лідеру позитивний імідж.

Отже, можливість успішної реалізації "м'якої сили" засновано на принципах симпатії, привабливості, добровільної участі. Одним із найважливіших тактичних завдань "м'якої сили" є створення умов для її впливу.

На відміну від "жорсткої сили", що спирається на "батіг і пряник" військових та економічних важелів, "м'яка сила" має на меті залучення опонентів до ідеалів, цінностей, культурних зразків країни-лідера. "М'яку силу" також можна визначити як дію через вплив, приклад. Однією з основних переваг, що їх вирізняє Дж. Най, є практичний зиск: змусити, маючи ресурси, можна, але набагато дешевше заохотити власним прикладом.

Стратегічну мету "м'якої сили", враховуючи наведену дефініцію, можна визначити як мотивацію до дії й ухвалення політичного рішення об'єкта управління через вплив і переконання.

Потенціал "м'якої сили" держави ґрунтується як на політичному лідерстві, підкріпленому економічними та військовими ресурсами, так і на популярності культури, політичних цінностей, легітимності зовнішньополітичного курсу держави.

Не варто забувати, що "жорстка сила" може бути зовнішнім виявом за одночасного використання сили "м'якої", охоплюючи такі прояви, як чіткість, рішучість тощо. В цьому й полягає "парадокс Ная": якою б "м'якою" не була сила, вона неодмінно залишається силою — як за визначенням, так і за змістом. Хибні намагання віднести "м'яку силу" до однозначно гуманнішого й менш збиткового типу впливу в порівнянні зі звичною "жорсткою силою": якщо держава має на меті залучити опонента на свій бік, вона може й враховувати, й ігнорувати його інтереси. Це обумовлено тим, що метафора Дж. Ная не тільки ефективна, а й внутрішньо суперечлива, концентруючи в собі потенціал двох розумінь "сили".

До відкритих методів реалізації "м'якого" впливу (що припускають наявність певної взаємної вигоди від співпраці) належать такі види інформаційної взаємодії: зв'язки з громадськістю, програми культурних й академічних обмінів, відкриття інформаційно-культурних центрів і філій неурядових організацій тощо.

Певними показниками розвитку "м'якої сили" в державі слугують її міжнародна репутація й імідж, сформовані в громадській думці населення інших країн, а також потенціал інформаційного впливу та взаємодії з партнерами (що теж припускає політичне й економічне лідерство на світовому чи регіональному рівнях). Формування позитивного та привабливого іміджу, як доводить концепція, важливе на різних рівнях: особистому, громадському й міжнародному.

Суть "м'якої сили" полягає у використанні нематеріальних активів для реалізації власних інтересів і стратегій у глобальному світі; це спосіб досягнення бажаного результату зовнішньої політики мирними засобами, а також ненасильницької реалізації національних інтересів на міжнародній арені.

На думку Дж. Ная, сучасні тенденції розвитку цивілізації сприяють зростанню значення "м'якої сили" кожної окремої держави в загальному світовому балансі влади передусім тому, що навіть найбільші й найрозвиненіші країни більше не можуть розв'язувати власні та міжнародні проблеми винятково військовими засобами. По-перше, це пов'язано з економічною

інтеграцією, внаслідок чого застосування певних форм сучасної зброї, насамперед ядерної та масового ураження, втрачає жодний сенс. А по-друге, через різке "зниження значення військової відваги та слави у шкалі сучасних цінностей", воювати за сторонні, не завжди зрозумілі інтереси сьогодні мало кого змусиш. Тому в епоху інформаційної революції чинник привабливості певної країни може мати набагато більше значення, ніж найтехнологічніша військова перевага.

Надалі докладніше розглянемо принципи, межі й умови дії "м'якої сили", а також виокремимо найефективніші інструменти впливу на прикладі застосування концепції Туреччиною.

Пріоритети, цілі й завдання "м'якої сили" Туреччини. Держава з її демократичною та світською політичною системою, переважно мусульманським населенням і перспективою вступу в ЄС від 1999 р. чинить дедалі сильніший вплив на сусідні країни. Стратегія зовнішнього просування й демонстрації турецької культури, що становить основу "м'якої сили" країни, є недостатньою, оскільки на Близькому Сході переважають "жорстка сила" і невизначеність. Погрози й виклики безпеці Туреччини зростають, що підвищує ймовірність поступового переходу до політики "жорсткої сили". Зростання напруженості між Туреччиною та Сирією, припинення переговорів з ЄС, насамперед через нерозв'язане кіпрське питання, уповільнення процесу реформ, особливо у сфері свободи слова й преси, здатні суттєво послабити "м'яку силу" Туреччини.

Для відновлення й прискорення реформ слід зважати на кілька чинників. По-перше, потрібно здолати тероризм Курдської робітничої партії (КРП). Мирний процес, що розпочався 2013 р., після розв'язання курдського питання може позитивно вплинути на "м'яку силу" країни. По-друге, ухвалення нової демократичної конституції на основі компромісу між різними групами турецького суспільства, сприятиме консолідації демократії. Зазначені заходи здатні стимулювати переговори з ЄС. По-третє, слід зупинити зростання напруги у відносинах із Сирією. По-четверте, Туреччина має врегулювати стосунки з Кіпром. Якщо ці питання будуть розв'язані, "м'яка сила" країни може зміцнитися в середньостроковому та довгостроковому періодах.

Відповідно до нових завдань зовнішньої політики слід зосередитися на реалізації багатовимірної стратегії для просування Туреччини за кордоном, що охоплює широкий спектр питань — від економічних і торговельних до питань культури, соціального розвитку й освіти, що в сукупності складають її "м'яку силу".

Нормативно-правова база застосування "м'якої сили". Вагомим механізмом "м'якої сили" Туреччини є угоди про стратегічне партнерство, підписані з країнами-об'єктами, як-от Угода про стратегічне партнерство між Туреччиною і Казахстаном та Угода про стратегічне партнерство і взаємодопомогу між Туреччиною й Азербайджаном (2010). На основі цих документів створено спеціальні міжурядові органи —

Стратегічні ради високого рівня, покликані стати головним механізмом реалізації партнерських зобов'язань. Співпраця з Казахстаном передбачає діяльність у різних галузях, зокрема створення міждержавних установ, спільні заходи із подальшої інтеграції тюркомовних країн тощо. У квітні 2013 р. відбулася зустріч Групи зі спільного стратегічного планування. Партнерство Туреччини й Азербайджану охоплює військові аспекти, проблеми безпеки, гуманітарні питання, економічну співпрацю. Стратегічні ради високого рівня також започатковано з Киргизією та Україною; було укладено угоди про скасування віз, співпрацю у сфері підприємництва й логістики. Окрім угод з країнами, що входять у сферу геополітичного впливу, Туреччина у травні 2010 р. підписала з Бразилією План дій зі стратегічного партнерства, а також шість угод, спрямованих на зміцнення законодавчої бази співпраці між державами, що свідчить про прагнення зміцнити свій вплив і в латиноамериканському регіоні.

Окрім договорів про стратегічне партнерство, Туреччина має широку базу угод із країнами — об'єктами "м'якої сили". Наприклад, між Туреччиною та Киргизією укладено понад 100 угод і протоколів про співпрацю в галузях освіти, культури, торгівлі, економіки, транспорту, комунікацій, а також у військовій сфері, зокрема Угода про співпрацю й дружбу (1997) і Заява "Туреччина і Киргизія: разом у XXI століття" (1999) [8; 9].

Між Туреччиною та Узбекистаном укладено понад 90 угод про економічну, торговельну й технічну співпрацю.

Система інститутів, механізмів та інструментів. Головними відомствами й інститутами Туреччини, що реалізують і координують діяльність в царині застосування "м'якої сили", є: Міністерство закордонних справ, Міністерство туризму і культури, Міністерство громадської дипломатії, Турецьке агентство з міжнародного співробітництва і розвитку, Турецький Червоний Півмісяць, Фонд Юнуса Емре. Важливою особливістю є те, що Туреччина використовує для реалізації політики "м'якої сили" не лише національні інститути, а й прагне до створення міждержавних об'єднань.

Турецьке агентство з міжнародного співробітництва і розвитку є державним інститутом, що функціонує під контролем прем'єр-міністра від 1992 р. ТАМСР слугує інструментом зовнішньої політики на Близькому Сході та Кавказі, в Центральній Азії, на Балканах і в Африці та Латинській Америці й наразі реалізує проекти у сфері освіти, охорони здоров'я, сільськогосподарського розвитку, туризму й промисловості у понад 100 країнах зазначеного регіону. Офіс ТАМСР уперше було відкрито в Туркменії, а до 2002 р. представництва з'явилися ще в 12 країнах. До 2012 р. мережа зросла до 33 офісів у 30 країнах. У 2002 р. фонди розвитку Туреччини налічували 85 млн дол., а 2011 р. — 1,273 млрд дол. [5].

У 2009 р. за ініціативою Туреччини, Азербайджану, Казахстану й Киргизії створено Раду зі співпраці тюркомовних країн — міжнародну міжурядову орга-

нізацію для підтримання миру й безпеки в регіоні та розвитку добросусідських зв'язків між країнами. Ці питання розглядаються в рамках самітів РСТК. Під егідою Ради реалізується низка важливих проєктів через такі інституції: Тюркська рада бізнесу, Агентство з транспортних коридорів між тюркомовними країнами, Тюркський науково-дослідний фонд, Фонд із розвитку тюркомовних країн.

Заплановано створення Тюркського міжуніверситетського союзу. За ініціативою турецького Університету Абант Ізет Байсал проведено підготовчу зустріч представників провідних вишів для обговорення завдань Союзу і способів їх виконання.

Парламентська асамблея тюркомовних країн, створена 2008 р., є одним з інститутів, організованих для просування "м'якої сили" Туреччини в таких країнах Центральної Азії, як Казахстан і Киргизія, а також в Азербайджані.

Для фінансування діяльності з промоції Туреччини за кордоном створено Раду Фонду з просування під егідою прем'єр-міністра, до якої входять представники Міністерства закордонних справ, Міністерства культури і туризму, Генерального директорату преси та інформації (ГДПІ) і Генерального директорату корпорації турецького радіо і телебачення (ГДКТРТ). Проводиться моніторинг результатів проєктів, фінансованих Радою.

Безвізові режими із сусідніми країнами також позитивно впливають на "м'яку силу" Туреччини завдяки зміцненню зв'язків між ними.

Напрями політики "м'якої сили" Туреччини.

Одним із найважливіших напрямів політики "м'якої сили" країни є культурна співпраця й популяризація мови. Програми спрямовані не лише на іноземців, а й на турецьких громадян, що проживають в інших країнах. Для піднесення іміджу держави за кордоном організовують виставки, дні Туреччини, тижні Туреччини, роки Туреччини, сезони Туреччини. Країна бере участь в регіональних фестивалях і культурних подіях, що дають змогу реалізовувати стратегію її просування; у закордонних виданнях регулярно публікують матеріали, що формують позитивне уявлення про Туреччину й підвищують до неї інтерес. Наприклад, 2003, 2008, 2009 рр. було проголошено "Роком Туреччини" в Японії, Росії та Франції відповідно. 2013-й став "Роком турецької культури" в Китаї. Рік відкрив виступ артистів Турецької державної опери і балету в театрі Полі в Пекіні 21 березня 2013 р., а завершило шоу "Запрошення Мевляні" наприкінці грудня 2013 р. [5; 8].

Заходи в межах "Року культури" охоплюють виставки, що ознайомлюють із культурою Туреччини, шоу та концерти. Наприклад, у жовтні 2013 р. в Артцентрі Баку відбулася виставка "Каліграфія, мініатюра і кераміка", що, за словами організаторів, продемонструвала тісні культурні зв'язки між країнами. У 2009 р. у Франції проголошено "Турецький сезон", під час якого проведено 600 культурних, соціальних, політичних, економічних і наукових заходів. Сезон став наймасштабнішою ініціативою з популяризації країни, реалізованою у країнах ЄС.

Туреччина також розвиває обміни дорослими й дитячими танцювальними, музичними, театральними групами, організовує проведення конкурсів молодих виконавців, виставок малюнків і фотографій.

У 1993 р. за ініціативою країни створено Організацію з культури і мистецтва тюркомовних країн, що має міжнародний статус. До ОКМТК входять Азербайджан, Казахстан, Киргизія, Туркменія й Узбекистан. Її завдання — розширювати співпрацю у сфері культури й мистецтва між країнами, що мають тюркські корені. Головний офіс організації розташований в Анкарі, найвищий орган — Тимчасова рада міністрів культури. Одним із напрямів роботи ОКМТК є зустрічі художників та інших представників творчих професій тюркського світу.

Збереження культурної спадщини Туреччини та країн-партнерів також є вагомим інструментом "м'якої сили". Наприклад, 2005 р. ТАМСР фінансувала будівництво музею в долині Орхун (Монголія) й перевезла туди знайдені під час розкопок манускрипти — цінні артефакти турецької історії. У Монголії також реалізовано проєкт зі збереження турецьких монументів і відновлення історичних пам'яток.

Від 2000 р. ТАМСР втілює в життя проєкт "Тюркологія" у 21 країні, зокрема Афганістані, Албанії, Білорусі, Боснії і Герцеговині, Естонії, Палестині, Грузії, Індії, Казахстані, Киргизії, Косові, Латвії, Литві, Македонії, Монголії, Узбекистані, Словаччині, Сирії, Росії, Україні та Ємені. В його межах у відомих закордонних університетах створено кафедри з вивчення Туреччини для збільшення кількості її досліджень у міжнародному науковому середовищі та підвищення рівня зацікавленості країною в іноземних громадян [5]. Одним із прикладів є створення кафедри сучасних досліджень Туреччини в Лондонській школі економіки (ЛШЕ). Турецьке Міністерство закордонних справ й інші відповідальні за цей напрям інститути розробили пропозиції щодо організації таких кафедр в інших закордонних університетах та уклали низку відповідних угод. У 2001 р. у межах проєкту "Тюркологія" відкрито кафедру з вивчення Туреччини на факультеті іноземних мов і культур Монгольського національного університету.

Заходи у сфері культури зазвичай мають суттєве значення для популяризації країни-лідера, оцінити які можна лише в середньостроковому чи довгостроковому періодах. Ці ініціативи допомагають здолати упередження й стереотипи щодо Туреччини, особливо в європейському регіоні, підвищити інтерес до держави, її ладу, цінностей, культури, етносу та історії. Культурна дипломатія проводиться в межах турецької зовнішньої політики й перебуває в юрисдикції Міністерства закордонних справ. Міністерство культури і туризму також бере участь у популяризації турецької культури за кордоном. Організацією турецьких культурних центрів опікується Міністерство закордонних справ, щоб "поширювати турецьку культуру, мову й мистецтво та розвивати двосторонні відносини між Туреччиною та іншими країнами, допомагати турецьким громадянам адаптуватися у країні, де вони

живуть". Нині такі центри відкрито в Берліні, Ганновері, Кельні, Франкфурті, Алмати, Ашхабаді, Сараєві, Тегерані, Аммані, Багдаді, Дамаску та Єрусалимі. Крім того, турецькі літературні й мовні департаменти та турецькі курси, започатковані в зарубіжних університетах, забезпечують лекторами та необхідним технічним устаткуванням. Кілька турецьких освітніх центрів, що діють за кордоном, координують Міністерство національної освіти й ТАМСР.

У 2007 р. для популяризації турецької культури й мови створено Інститут Юнуса Емре, діяльність якого спрямовано на дослідження можливостей з поліпшення умов просування та вивчення турецької культури, історії, мови й літератури; з підтримання наукових досліджень завдяки співпраці з різноманітними організаціями й інформування громадськості через оприлюднення результатів академічної діяльності. Інститут також сприяє підвищенню рівня знань науковців і дослідників, що вивчають турецьку мову, історію, культуру, мистецтво й музику, а також реалізує сертифікаційні програми. Інститут брав участь в організації турецьких культурних центрів Юнуса Емре в різних країнах для популяризації турецької мови, культури, мистецтва й історії. Ці центри проводять культурні заходи, реалізують наукові проєкти та навчальні курси, спрямовані на зміцнення дружніх зв'язків і розширення культурних обмінів з іншими країнами. Центри Юнуса Емре відкрито в Албанії, Бельгії, Боснії, Грузії, Великій Британії, Ірані, Японії, Казахстані, Північному Кіпрі, Косові, Лівані, Угорщині, Македонії, Єгипті, Польщі, Румунії та Сирії. Розташування цих інституцій свідчить про спрямованість на Балкани й Близький Схід, що відповідає одному з

векторів турецької зовнішньої політики — орієнтацією на спільність культурної спадщини [9].

Країна ініціює наукові й культурні фестивалі турецького світу. У травні 2013 р. другий такий фестиваль відбувся в турецькому Університеті Мугла. Для зміцнення позитивного іміджу Туреччина використовує й кінематограф, зокрема на сайті Міністерства культури розміщено документальні фільми про історію та сучасність країни. Турецькі режисери репрезентують стрічки на кінофестивалях регіонального й світового рівня. Останнім часом зростає популярність турецьких серіалів на Близькому Сході та Балканах, що безпосередньо свідчить про збільшення потенціалу "м'якої сили" держави. У квітні 2010 р. Туреччина запустила перший арабський супутниковий телевізійний канал.

Висновки. Дослідження аспектів реалізації концепції "м'якої сили" свідчить, що в кожному окремому випадку вона має певну національну специфіку й, застосовуючи її, країни зважають на власні ресурсні можливості та зовнішньополітичні завдання. Водночас особливості технології її використання потребують ґрунтовного осмислення, оскільки хибне оцінювання наслідків може спричинити негативні результати.

Для певної країни "м'яка сила" може стати інструментом посилення політичного впливу у світі, зміни негативного історичного образу на імідж сучасної демократичної високорозвиненої держави. Проте слід зважати, що концепція формування привабливого образу призводить не лише до того, що громадяни іншої держави поділяють ідеали та політику країни-лідера, — із часом вони можуть прагнути стати її частиною, провокуючи міграційну кризу.

Список використаної літератури

1. Сенченко О. Новий виклик людству — гібридна війна / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 5. — С. 31—36.
2. Сенченко О. Мережевий інструментарій нових війн / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2017. — № 1. — С. 37—41.
3. Сенченко О. "М'яка сила" книги у гібридній війні Росії проти України / Оксана Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 4. — С. 31—36.
4. Гуманитарний портал : официальный сайт. — Режим доступа: <http://gtmarket.ru/personnels/joseph-nay/info>. — Загл. с экрана.
5. Сафонкина Е. Турция как новый актер политики "мягкой силы" / Е. Сафонкина // Вестник международных организаций. — 2014. — Т. 9. — № 2. — С. 145—167.
6. Русский журнал : официальный сайт. — Режим доступа: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Umnaya-politika-priumnozhaetsya-na-mezhdunarodnyh-forumah>. — Загл. с экрана.
7. Joseph S. Nye, Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics. — New York : Public Affairs, 2004. — 193 p.
8. Институт высокого коммуитаризма : официальный сайт. — Режим доступа: <http://communitarian.ru/publikacii/bolshoy-blizhniy-vostok/vzlet-i-padenie-myagkoy-sily-30082014>. — Загл. с экрана.
9. Аватков В. Центры турецкой культуры имени Юнуса Эмре — "мягкая сила" Турции / В. Аватков, Е. Чулковская // Геополитика и безопасность. — 2013. — № 2 (22). — С. 116—123.

Oksana Senchenko **Turkey's "soft power" policy and tools**

The article considers the issue of using "soft power" tools in the countries of the Eurasian region, raised in previous publications of the author [1—3]. The study was facilitated by the study of the intensification of the influence of the "soft power" of Turkey on the states that fall within the sphere of its geopolitical interests, first of all on the countries of the Caucasus and Central Asia. Over the last two decades, a set of domestic and foreign policy factors has led to a significant transformation of soft power policy in Turkey, which has strengthened its influence on Ukrainian policy, and therefore the proposed study is relevant.

The history of origin and the essence of the concept of "soft power", the content of this concept are analyzed. In particular, the essence of "soft power" is manifested as: the use of intangible assets to realize the interests and strategies of certain groups in the global world; the way to achieve the desired result of foreign policy by peaceful means; a way of non-violent realization of national interests in the global world.

The priorities, goals and objectives of the "soft power" of Turkey, the legal framework for its application in the country, the system of institutions, mechanisms and tools that implement and coordinate activities with the use of "soft power", as well as policy areas "force" of Turkey, one of the most important of which is cultural cooperation.

Keywords: "soft power"; foreign policy; Turkey; foreign policy priorities; image of the state; soft power tools in culture; "soft power" of diplomacy

References

1. Senchenko O. (2017). Novij viklik lyudstvu — gibrдна vijna. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 31—36.
2. Senchenko O. (2017). Merezhevij instrumentarij novih vijn. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 37—41.
3. Senchenko O. (2018). "M'yaka sila" knigi u gibrдnij vijni Rosiyi proti Ukraini. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 31—36.
4. *Gumanitarnyj portal : oficialnyj sajт.* (2020), [online]. Available at: <http://gtmarket.ru/personnels/joseph-nay/info>.
5. Safonkina E. (2014). Turciya kak novyj aktor politiki "myagkoj sily". *Vestnik mezhdunarodnyh organizacij*, T. 9 (2), pp. 145—167.
6. *Russkij zhurnal : oficialnyj sajт.* (2020), [online]. Available at: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Umnaya-politika-priumnozhaetsya-na-mezhdunarodnyh-forumah>.
7. Joseph S. Nye, Jr. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
8. *Institut vysokogo kommunitarizma : oficialnyj sajт.* (2020), [online]. Available at: http://communitarian.ru/publikacii/bolshoy-blizhniy-vostok/vzlet-i-padenie-myagkoj-sily_30082014.
9. Avatkov V., Chulkovskaya E. (2013). Centry tureckoj kultury imeni Yunusa Emre — "myagkaya sila" Turcii. *Geopolitika i bezopasnost*, 2 (22), pp. 116—123.

Надійшла до редакції 14 грудня 2020 року



БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 025.45УДК=161.2:001.91]"2014/2015"(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.12(293).30-38

Анна Діденко,

науковий співробітник відділу класифікаційних систем
Книжкової палати України,
e-mail: udc2920054@ukr.net

Юлія Набхан,

старший науковий співробітник відділу класифікаційних систем
Книжкової палати України,
e-mail: udc2920054@ukr.net

Огляд найновіших змін та доповнень до УДК (2014—2015)

У статті розглянуто найновіші зміни та доповнення до Універсальної десятикової класифікації (УДК) за 2014—2015 рр., розроблені Консорціумом УДК — власником міжнародного англомовного еталона УДК.

Проаналізовано, що за 2014—2015 рр. таблиці УДК доповнено низкою нових класів, багато класів зазнали модифікації, окремі — вилучено. З'ясовано, що загальна кількість нових класів становить 2000, змінених — 3000, вилучених — 700.

Нові класи подано з їхнім описом, методичними вказівками, примітками, прикладами комбінування, посиланнями. У змінених класах уточнено та/або розширено текстовий опис, відкореговано методичні вказівки й примітки, наведено нові приклади комбінування, введено посилання тощо. Вміст вилучених класів перенесено в інші рубрики, а в окремих випадках їх видалено як зайві.

Завдяки регулярному введенню змін та доповнень у таблиці УДК забезпечується їх актуалізація й вдосконалення відповідно до змін, подій та явищ, що відбуваються у світі й відображаються в Класифікації.

Наукове редагування української версії УДК, введення усталених, унормованих понять і словосполучень, уніфікація термінології в різних класах дають змогу вдосконалювати систему для максимального забезпечення пошукових потреб користувачів УДК.

Ключові слова: Універсальна десятикова класифікація; УДК; зміни та доповнення; Консорціум УДК; нові класи; змінені класи; вилучені класи; алфавітно-предметний покажчик; АПП

Постановка проблеми. Питання змін та доповнень до Універсальної десятикової класифікації є надзвичайно актуальним для користувачів таблиць УДК. Потреба оновлення й удосконалення системи УДК за допомогою здійснення в ній різноманітних модифікацій є очевидною, адже класифікаційна система має відповідати потребам користувачів, бути осучасненою й відображати світові нововведення, трансформації, явища та події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідальною організацією, що розробляє зміни та доповнення до міжнародного еталона УДК і оприлюднює їх у виданні "Extensions and Corrections to the UDC", є Консорціум УДК. Беручи за основу ці матеріали, ретельно їх аналізуючи, опрацьовуючи й доповнюючи, науковці Книжкової палати України формують україномовний варіант змін та доповнень до УДК.